

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 26 april 2024

Mål nr
Ö 8270-22

PARTER

Klagande

RS

Ombud: Advokat TL

Motparter

1. KL

2. RN

SAKEN

Avvisande av talan

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts beslut 2022-11-29 i mål Ö 8853-22

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen ändrar hovrättens beslut, undanröjer tingsrättens avvisningsbeslut och visar målet åter till tingsrätten för fortsatt behandling.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

RS har yrkat att Högsta domstolen ska undanröja tingsrättens och hovrättens beslut och återförvisa målet till tingsrätten för fortsatt behandling.

KL och RN har motsatt sig att hovrättens beslut ändras.

SKÄL

Bakgrund

1. Makarna VS och GBS förordnade i ett inbördes testamente att den av dem som överlevde den andre med fri förfoganderätt skulle erhålla all den avlidnes egendom. Efter bådass fränfalle skulle deras egendom fördelas lika mellan deras respektive bröstarvingar. Makarna hade inga gemensamma barn.
2. VS avled 1994. Bland tillgångarna efter honom fanns två fastigheter. GBS överlät genom gåva fastigheterna till sina barn KL och RN. Överlåtelsema skedde 2005 respektive 2011.
3. GBS avled 2017. VSs dotter IS avled 2019. Hon efterlämnade sin son RS som ensam arvinge och dödsbodelägare.
4. RS väckte 2022 talan mot KL och RN och yrkade i första hand att fastigheterna skulle återbäras.
5. Tingsrätten avvisade talan utan att utfärda stämning på den grunden att det förelåg ett rättegångshinder. Detta bestod enligt tingsrätten i att talan

om återbäring inte, vilket krävs enligt 3 kap. 3 § andra stycket ärvdabalken, hade väckts inom fem år från det att gåvorna mottogs. Hovrätten har fastställt tingsrättens beslut.

Prejudikatfrågan

6. Frågan är om den i 3 kap. 3 § andra stycket ärvdabalken angivna fristen för att väcka talan ska betraktas som en fråga om rättegångshinder eller som en del av själva saken.

Skyddet för efterarvingar

7. När en efterlevande make ärver egendom med fri förfoganderätt gäller vissa begränsningar av möjligheten att förfoga över den jämfört med om egendomen tillkommer den efterlevande med full äganderätt. Begränsningarna syftar till att skydda den först avlidnes arvingar, som efter båda makarnas död ska få ut sitt arv. (Se 3 kap. 1 och 2 §§ ärvdabalken.)

8. Om den efterlevande maken genom gåva eller annan därmed jämförlig handling, utan tillbörlig hänsyn till den först avlidnes arvingar, har orsakat väsentlig minskning av sin egendom, ska vederlag utgå till arvingarna efter den först avlidne för den minskning som belöper på deras andel. Vederlaget ska utgå av den lott som vid efterlevande makens död tillkommer den efterlevandes arvingar. När vederlag inte kan utgå ska gåvan eller dess värde återbäras, om den som mottog gåvan insåg eller borde ha insett att den skulle medföra en nackdel för arvingarna efter den först avlidne. En talan om återbäring av gåvan eller dess värde får inte väckas sedan fem år förflutit från det gåvan mottogs. (Se 3 kap. 3 §.)

9. Bestämmelserna i 3 kap. tillämpas även beträffande testamentariska förordnanden om fri förfoganderätt, om inte annat följer av testamentet (se 12 kap. 1 §).

Rättegångshinder vid frister för att väcka talan

10. Om det finns ett rättegångshinder ska målet eller en del av det avvisas. Frågan om rättegångshinder ska beaktas självmant av rätten om inget annat är stadgat och rätten ska pröva frågan så snart som möjligt, helst innan någon prövning sker av talan i målet. (Jfr 34 kap. 1 § rättegångsbalken.)

11. Det finns inte något enhetligt svar på frågan om en i lag angiven frist för att väcka talan ska betraktas som ett rättegångshinder, vilket medför att talan avvisas, eller om den ska behandlas som en del av själva saken. Det står klart att bestämmelsens ordalydelse och konstruktion normalt inte ger vägledning för bedömningen (jfr t.ex. ”Porjus skadeområde” NJA 1997 s. 332).

12. Regelverket kring rättegångshinder är på många sätt uppbyggt för att avgörandet ska kunna ske snabbt och i ett tidigt stadium av processen. Om en frist utgår från omständigheter som kan kräva utredning talar det mot att pröva frågan som ett rättegångshinder. Detsamma gäller om fristen ska ses som en del av den materiella regleringen och om fristen är något som parterna bör kunna förfoga över. (Se ”AQ Enclosure Systems” NJA 2010 s. 448 p. 9 och ”Brunnen” NJA 2011 s. 792 p. 13.)

13. Om fristen däremot tydligt avser att skydda allmänna intressen eller om hänsyn till tredje man gör sig gällande talar det för att fristen ska beaktas som ett rättegångshinder och att det inte ska överlåtas till en enskild part att förfoga över om fristen ska göras gällande (jfr ”Tomträttsavgäld och rättegångshinder” NJA 1984 s. 777). Detsamma gäller om fristen utgår från ett beslut efter en judiciell förrättning eller något liknande ställningstagande som blir bindande sedan fristen löpt ut (jfr ”Klanderfrist och bodelning” NJA 1978 s. 132). En jämförelse kan i dessa fall göras med vad som gäller för frister för att överklaga domar och beslut.

Särskilt om fristen i 3 kap. 3 § andra stycket ärvdabalken

14. Bestämmelserna i 3 kap. 3 § syftar till att skapa en rimlig avvägning mellan den efterlevande makens rätt att förfoga över den ärvda egendomen och efterarvingarnas skydd för sitt arv. Tidsfristen i andra stycket utgör en del i den avvägningen och är på så sätt en del av bestämmelsernas materiella innehåll. Fristen utgår från civilrättsliga dispositioner mellan enskilda och några tydliga allmänna intressen gör sig inte gällande.

15. Det kan i många fall krävas utredning för att bedöma utgångspunkten för fristen, alltså vid vilken eller vilka tidpunkter den efterlevande maken genom gåva överlätit egendom. Det gäller såväl frågan om maken faktiskt har överlätit egendom genom gåva som frågan om vid vilken tidpunkt det i så fall skedde. Dessa förhållanden kan också få betydelse vid den materiella prövning som ska göras enligt 3 kap. 3 § andra stycket. Fristen kan alltså avse förhållanden som passar mindre väl att prövas som rättegångshinder.

16. En jämförelse kan också göras med bestämmelserna i 7 kap. 4 § ärvdabalken som skyddar bröstarvingar mot att en arvlåtare kringgår laglottsreglerna genom att skänka bort sina tillgångar i stället för att upprätta testamente. Om arvlåtaren har gett bort egendom under omständigheter som är att jämställa med testamente kan jämkning av gåvan påkallas. För att jämkning ska kunna göras gällande krävs att talan väcks inom ett år från det att bouppteckningen avslutades. Frågan om talan väckts inom den fristen har ansetts höra till själva saken (se ”Den oavslutade bouppteckningen” NJA 2009 s. 717).

17. Här finns också skäl att beröra avgörandet ”Bröstarvingarnas taleändring” NJA 2021 s. 193. Målet avsåg ursprungligen återbäring av gåva enligt 7 kap. 4 § men under handläggningen framställdes ett nytt yrkande om återbäring av gåva med tillämpning av 3 kap. 3 §. Högsta domstolen uttalade att det nya yrkandet stödde sig på väsentligen samma grund som yrkandet om

återbäring på grund av laglottskränkning (se p. 17–19 och 24 i avgörandet).
Dispositioner som gjorts kan alltså aktualisera en tillämpning av båda bestämmelserna och det talar i sig för att fristen i 3 kap. 3 § ska bedömas på samma sätt som den i 7 kap. 4 § uppställda fristen.

18. Frågan om talan har väckts inom den tid som anges i 3 kap. 3 § andra stycket ska mot den nu angivna bakgrunden anses höra till själva saken och ska alltså inte prövas som en fråga om rättegångshinder.

Bedömningen i detta fall

19. RSs talan har avvisats med hänvisning till att det gått mer än fem år sedan de aktuella gåvorna mottogs. Frågan om han har väckt talan inom den i 3 kap. 3 § andra stycket ärvdabalken föreskrivna tiden ska dock prövas som en del av själva saken.

20. Målet ska därför visas åter till tingsrätten för fortsatt behandling.

I avgörandet har deltagit justitieråden Anders Eka, Agneta Bäcklund (referent), Stefan Johansson, Jonas Malmberg och Anders Perklev
Föredragande har varit justitiesekreteraren Axel Johnsson